

ἀκόμη, εἶνε καλὰ; Ἐκείνοι δὲ τῷ ἀπεκρίθησαν ὁ πατήρ μας, ὁ δοῦλός σου, ζῇ ἀκόμη καὶ ὑγιαίνει καὶ κύβαντες μέχρις ἐδάφους τὸν ἐπροσκύνησαν. Ὁ Ἰωσήφ, ὑψώσας τοὺς ὀφθαλμούς· βλέπει τὸν Βενιαμίν, ὁμομήτριον ἀδελφὸν τοῦ ἐκ τῆς Ῥαχὴλ, καὶ τοῖς λέγει· αὐτὸς δὲν εἶνε ὁ νεώτερος ἀδελφός σου; περὶ τοῦ ὁποίου μὲ εἶχες ἀναφέρει; Τέκνον μου, ἔπειτα ἐπρόσθεσεν ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτόν, παρκαλῶ τὴν Θεὸν νὰ σοὶ ᾔνε πάντοτε βοηθός. Καὶ σπεύσας ἐξῆλθε, διότι ἐπαράσσοντο τὰ ἐντόσθια του ἐνῷ εἶδεν τοὺς ἀδελφούς του, καὶ δὲν ἠδύνατο πλῆρον νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυά του· εἰσελθὼν λοιπὸν εἰς ἓν ἄλλο δωμάτιον ἐκλαυσε· καὶ ὅτ' οὗ ἐνέψυε τὸ πρῶτον ὁρῶντος ἐπανερχεται, καὶ κρατῶν τὸν ἐαυτὸν τοῦ λέγει εἰς τοὺς δούλους του· δόσατε εἰς αὐτοὺς νὰ φάγωσιν ».

Ἰδοὺ τὰ δάκρυα τοῦ Ἰωσήφ εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰ δάκρυα τοῦ Ὀδυσσεύς· ἰδοὺ ὠραιότητες παρομοιάζουσαι, ἀλλ' ἐν τούτοις πόση διαφορά πάθους μετὰ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης! Ὁ Ἰωσήφ κλαίων ὅταν εἶδε τοὺς ἀγαρίστους ἀδελφούς του καὶ τὸν νέον καὶ ἀβῶον Βενιαμίν, ὁ τρόπος ἐκεῖνος τοῦ ζυγεῖν νέαν διὰ τὸν πατέρα του, ἡ ἀξιάχαστος ἐκείνη ἀπλότης, ἡ ἀνάμιξις τῆς πικρίας καὶ τῆς γλυκύτητος, εἶνε πράγματα ἄρρητα. Τὰ δάκρυα τῶντι ἔρχονται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας, καὶ αἰσθανόμεθα ἑαυτοὺς συγκεκινημένους καὶ ἐτοιμούς νὰ κλαύσωμεν ὡς ὁ Ἰωσήφ.

Ὁ Ὀδυσσεύς, κεκρυμμένος ἤδη παρὰ τῷ Εὐμαίῳ, φανερόνεται εἰς τὸν Τηλέμαχον· ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν κλύβην τοῦ ποιμένου τούτου, ρίπτει τὰ ῥάκη του, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ὠραιότητά του δι' ἀπλῆς προσφύσεως τῆς θυματούργου ῥάδιδος τῆς Ἀθηνᾶς, εἰσέρχεται μεγαλοπρεπῶς ἐνδεδυμένος.

..... ἑτάσθη δὲ μιν φίλος υἱός·
.....
ἀλλ' εἴοι μοι, ζεῖνε, φάνης νέον κἔ πάριον.

«Ὁ ἀγαπημένος υἱός σου ἐκπλήττεται, καὶ σπεύδει νὰ ἀποστρέψῃ τὸ πρόσωπόν του, φοβούμενος μήπως αὐτὸς εἶνε κἀνεὶς θεός. Βιάζων δὲ τὸν ἐαυτὸν τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ, τῷ ἀπευθύνει τοὺς πτερωτοὺς τούτους λόγους· Εἶνε, πολὺ διαφορετικὸς μοὶ φαίνεται παρ' ὅ,τι ἦσο πρότερον μὲ τὰ εὐτελῆ ἐκείνα ῥάκη, νομίζει τις ὅτι εἶσαι ἄλλος παρὰ ὁ πρὶν δυστυχής. Βεβαίως εἶσαι κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς κατοικοῦντας τὸν Ὀλύμπου Θεούς· ἀλλὰ σὲ καθικετεύω, γενοῦ Ἰλαεὺς εἰς ἡμᾶς, καὶ δὲν θέλομεν λείψει πρὸς ἀμοιβὴν νὰ σοὶ προσφέρωμεν ἱερὰ ὀλοκαυτώματα, καὶ μὲ ἀναθήματα πολύτιμα θέλομεν σταλίσαι τὸν ναόν σου. Ὁ δὲ θεὸς Ὀδυσσεύς, συγχωρῶν τὴν πλάνην τοῦ υἱοῦ του, ἀπακρίνεται· Δὲν εἰμαι ἐγὼ θεός· διὰ τί μὲ παρομοιάζεις τὸν θνητὸν μὲ τοὺς ἀθανάτους; εἰμαι ὁ πατήρ σου, διὰ τὸν ὁποῖον ὑποφέρεις μυρία βάσανα καὶ ὕβρεις ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα λέγων ἐναγκαλιέσθαι τὸν υἱόν του, καὶ τὰ δάκρυά του, τὰ ὁποῖα μόλις μέχρι τοῦδε ἤ-

δυνήθη νὰ κρατήσῃ, ῥέοντα ἀπὸ τὰς παρειάς του κατέβρεχον τὴν γῆν. »

Θέλομεν ἐπανέλθαι εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην, ἅρ' οὗ πρῶτον ἴδωμεν τὴν τοῦ Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφούς του.

(Ῥεπεται τὸ τέλος.)

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ (*).

— 222 —

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Κ. Χριστόπουλος, ὑπουργὸς τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως, ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐνὸς τῶν ἀξιολογωτέρων καὶ περιεργωτέρων ἐρείπιων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Θεάτρου τοῦ Ἡρώδου. Τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης τὴν ἀτελεστάτην περιγραφὴν συμπληροῖ διάγραμμα ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ Κ. Σεργίου Ἰδάνου, ἐξόχου ἀρχιτέκτονος Ῥώσου, ὅστις ἐπὶ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἐπεδύμησε ἐν Ἀθήναις.

Δέκα καὶ ὀκτὼ αἰῶνας ἔκειτο ὑπὸ τὰ ἐρείπιά του, τὸ μεγαλοπρεπὲς Θεᾶτρον, ὅπερ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἀνήγειρεν ἐπὶ Νέρβᾳ, εἰς μνήμην τῆς συζύγου του Ῥηγίλλης. Τὸ κτίριον τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν ἔτι ὅτε ὁ Πausanias περιηγήθη τὴν Ἀττικὴν, ὅθεν εἶδεν αὐτὸ βραδύτερον μόνον, καὶ μνημονεύει αὐτοῦ ἐν τῷ περὶ Ἀχαΐας βιβλίῳ του.

Ὁ συγγραφεὺς αὗτος ὁ τοσοῦτον φειδωλὸς εἰς τοὺς ἐπαίνους τῶν παρ' αὐτοῦ περιγραφομένων μνημείων, λέγει ὅτι τὸ ἱερθεῖον τοῦτο ἦν τὸ ἀξιολογώτατον τῶν ἐν Ἑλλασί, «μεγέθει γάρ καὶ τὴν πᾶσαν ὑπερῆρε κατσκευὴν » (Pausan. VII. 20).

Πρὸ τινων ἔτι ἐτῶν τοῦ Θεάτρου τούτου δὲν ἐφάνετο ἄλλο ἢ τὸ ἄνω μέρος τοῦ τοίχου τοῦ μετασκευασθέντος, καὶ τινες ἀψίδες, ὧν, κατ' ἐμέ, αἱ μὲν ἦσαν θύραι, αἱ δὲ παράθυρα. Ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ τῶν Ἀθηνῶν Ἐταιρία, ἐπεχείρησεν αὐτόθι ἀνασκαφὰς ἐν ἔτει 1849, ἐξ ὧν ὁ μνησθεὶς τοίχος ἀναφάνη βαθύτερον, καὶ ἀνεκκλήθη καὶ μέρος τῆς κυρίως οἰκδομῆς τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ Θεάτρου. Τῶν ἀνασκαφῶν ἐκείνων εἶχον δημοσιεύσει σύντομον ἔκθεσιν ἐν τοῖς Χρονικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ῥώμης (τόμ. XXI. σελ. 171 καὶ ἐπόμε.), σήμερον δὲ ἀνεκτάκη καὶ ἐκαθαρίσθη πᾶσα ἡ ἐσωτερικὴ ἔκτασις τοῦ Θεάτρου, καὶ ἀπεκατέστη μέγιστος ὄγκος χώματος, 15 μέτρων βάθους, μέχρι τοῦ ἐδάφους τῆς ὀρχήστρας καὶ μέχρι τῶν ἐδωλίων τοῦ κόλπου.

Ἡ μεγάλη διάμετρος τοῦ Θεάτρου τούτου ἦτο,

(*) Τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ἐγγράφη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Κ. Ἀ. Ῥ. Παγκαλῆ καὶ ἐδημοσιεύθη ἰταλιστὶ ἐν τῷ ἐν Νεαπόλει ἐκδομένῳ *Bulletino archeologico* κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ παρελθόντος ἔτους· μεταφράσθη δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν ὑπὸ τοῦ ἐλλογιμοῦ συντεγὰτου ἡμῶν Κ. Κ. Πάπ.

κατὰ τὴν παρ' ἐμοῦ γενομένην ὡς ἔγγιστα καταμέτρησιν, 218 ποδῶν ἀγγλικῶν· ἡ δὲ μικρὰ οὐ πλείονων τῶν 72', καθότι αἱ βαθμίδες τοῦ κοίλου ἐκτείνονται ἐπὶ 25', ἐκατέρωθεν κατὰ μῆκος τοῦ προσκηνίου, ἐμφαίνουσαι ἀναμειβόλως τὸ βάθος τῶν παρασκηνίων ἢ τὸ σημεῖον μέχρις οὗ προὐχῶρου τὰ σκηνικά καταβλήματα.

Τὸ κοῖλον ὅπερ στηρίζεται ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως, διηρεῖτο εἰς δύο συστήματα ἐδωλίων, χωρίζομένων διὰ διαζώματος. Καὶ τὰ μὲν τοῦ ἀνωτέρου ἤρανίσθησαν ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ δὲν φαίνεται, κατὰ μέρη, ἢ ὁ τύπος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἐστηρίζοντο· εἰς δὲ τὸ κατώτερον διαζῶμα τὰ ἐδωλικά διατηρηθέντα, κατὰ τὸ πλείστον, εἰσὶν ἐφθαρμένα οὐκ ὀλίγον, συνεπεία βεβαίως μεγάλης τινος πυρκαϊᾆς, ἥτις τὸ μάρμαρον εἰς κόνιν σχεδὸν κατέκλυσε. Τὰ ἐδωλικά εἰσὶν ἅπαντα 18 τὸν ἀριθμόν, ἔχοντα ὕψος μὲν 1' 4", πλάτος δὲ 2' 3". Τὸ ὀπίσω μέρος αὐτῶν, εἰς μῆκος 1' 1" ἦν κατὰ 2' βαθύτερον, χρησιμεῦον ὡς ὑποπόδιον εἰς τοὺς καθημένους ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου ἐδωλίου.

Ἀπὸν τὸ πλάτος τῶν ἐδωλίων τοῦ κατωτέρου συστήματος, ἦτοι τὸ ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενον μέρος τῆς μεγάλης διαμέτρου, εἶναι 37', τὸ δὲ τῶν τοῦ ἀνωτέρου 29'· ὅθεν τοῦτο δὲν εἶναι περιεκτικὸν περισσότερον τῶν 14 ἐδωλίων. Τὸ δὲ διαζῶμα ὅπερ χωρίζει τὰ κατώτερα ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἐδωλικά ἔχει πλάτος 6' 10". Τὸ ἀνώτερον σύστημα ἀπολήγει εἰς βαθμίδα ὑψομένην κατὰ 3' 4" ὑπὲρ τὸ διαζῶμα· ἐπ' αὐτοῦ δὲ τὸ μέρος τὸ χρησιμεῦον εἰς ἔδραν διαιρεῖται ἀπὸ τοῦ προσδιωρισμένου εἰς δίοδον διὰ μικρᾶς ταινίας, ἔχουσης 2' πλάτος καὶ τινων γραμμῶν ὕψος. Τὸ τελευταῖον ἐδωλίον, ὅπερ ὑψοῦται μόνον 1' περίπου ὑπεράνω τῆς ὀρχήστρας ἔχει σχῆμα πάντῃ διάφορον τῶν ἄλλων, καθότι ὀπισθεν τοῦ μέρους τοῦ εἰς ἔδραν χρησιμεύοντος, ὑψοῦται ἔρρισμα ὕψος ἔχον 1', πλάτος δὲ 3', οὗ ὀπισθεν ἀφίσταται ἑκτασις 2', καὶ μετ' αὐτὴν ἔπεται τὸ ὑποπόδιον ἔχον 1' πλάτος· διὰ τοῦ σχήματος τούτου ἠθέλησαν νὰ καταστήσωσι ἀνετώτερον καὶ νὰ μονώσωσι τὸ ἐδωλίον τοῦτο, ὅπερ, ὡς γνωστόν, εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ θέατρα προσδιωριζέτο δι' ἐπίσημα πρόσωπα.

Εἰς τὸ κατώτερον σύστημα οἱ θεαταὶ ἐκυκλοφόρουν δι' ἑξ μικρῶν κλιμάκων, ἔχουσιν πλάτος 2' 3', αἱ δὲ βαθμίδες αὐτῶν ἔχουσι βάθος 1' ἐπὶ ὕψους 7". Εἰς τὸ κατώτερον αὐτῶν μέρος, αἱ κλίμακες ἀπέχουσιν ἀλλήλων κατὰ 21', αἱ δὲ πρῶται βαθμίδες αὐτῶν, αἱ κατὰ τὴν ὀρχήστραν, κοσμοῦνται ἐκατέρωθεν διὰ ποδῶν λεόντων. Αἱ δὲ δύο τελευταῖαι κλίμακες, τούτέστιν αἱ πλησιέστεραι τῆς σκηνῆς, ἀπέχουσι μόνον 18' ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν ὅπως ἀφήσωσι περισσότερον τόπον εἰς δύο θολωτάς σύριγγας, αἵτινες πλάτος ἔχουσαι 15', παρτείνουσι τὰ τεῖχη τῶν παρασκηνίων καὶ ἄγουσιν εἰς τὴν ὀρχήστραν. Κάτωθε μιᾶς τῶν κλιμάκων τούτων εὐρέθη ἀμορφος κορμὸς μαρμαρίνου καθημένου ἀγάλματος.

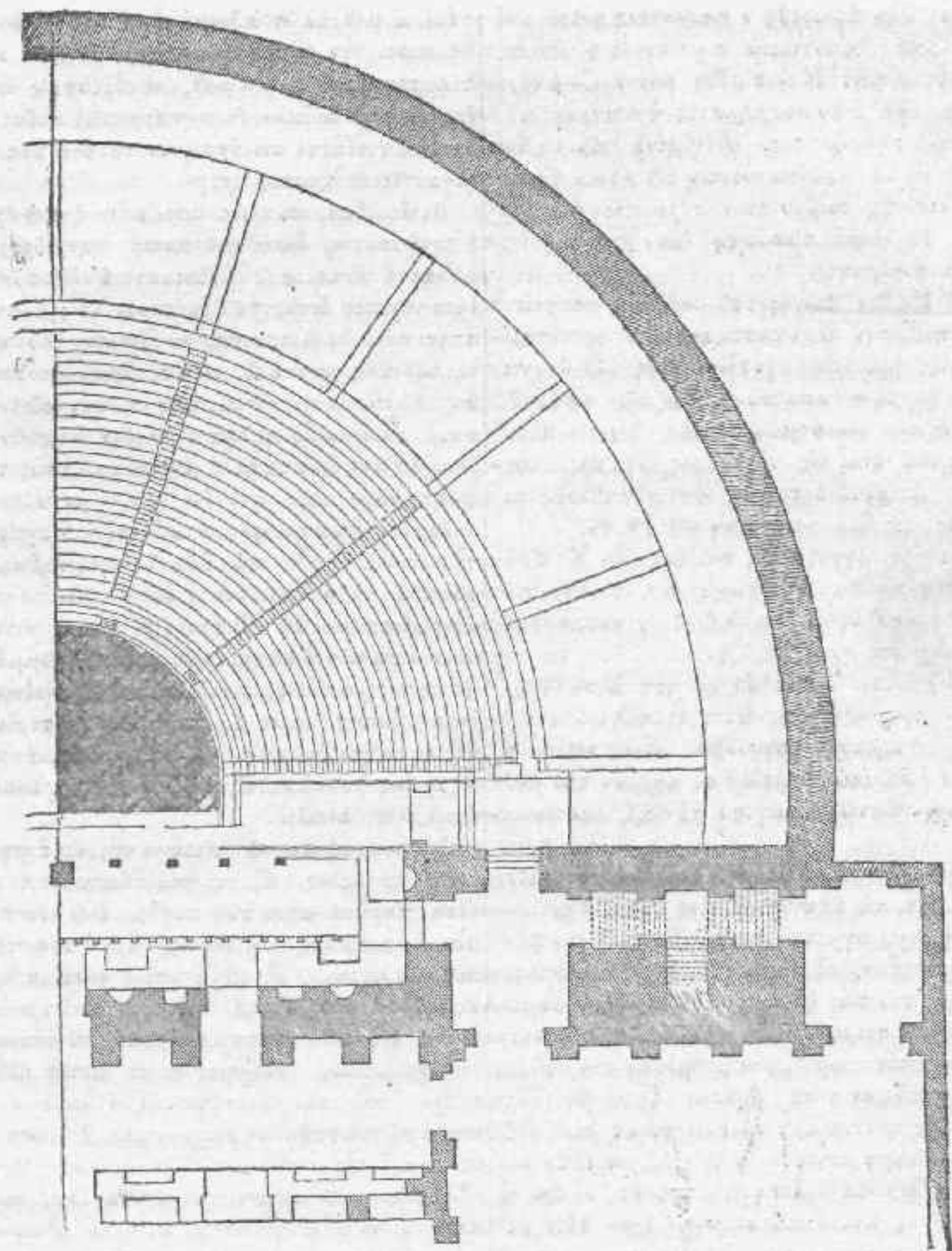
Τὸ ἀνώτερον σύστημα διατέμενεται δι' ἑνδεκα κλιμάκων, ὧν ἑξ μὲν εἰσὶν ἡ ἐπέκτασις τῶν ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας ὁρμωμένων, αἱ δὲ πέντε διαίρουσι κατὰ μέσον τὰς κερκίδας, τὰς μεταξὺ τῶν πρώτων κλιμάκων, αἵτινες ἀνιῶσαι ἀφίστανται πολὺ ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ διαζῶμα περὶ οὗ εἶπον λήγει ἐκατέρωθεν εἰς δύο ὁπὰς ἐν τῷ τοίχῳ, ἃς ἤδη παρέστησα ἐν τῇ πραγματείᾳ ἣν ἐδημοσίευσα ἐν τοῖς Χρονικοῖς τῆς Ἀκαδημίας, ὡς δύο θύρας φερούσας πρὸς τὰς κλίμακας τὰς ἐκτὸς τοῦ θεάτρου. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς παράδοον ἔχουσιν 12' 2" πλάτος, περιβάλλουσιν δ' ἀνωθεν τὴν ἀνωτέραν σειρὰν τῶν ἐδωλίων, καὶ ἥτις πιθανῶς ἐκοσμεῖτο διὰ κίωνων ἐν εἶδει στοᾶς· αὕτη ὁμοίως λήγει εἰς δύο θύρας, αἵτινες, κατ' ἐμέ, ἐκοινωνοῦν πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς κλίμακας.

Ὑπολογιζομένου μετ' ἀκριθείας τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τῶν 32 σειρῶν τῶν ἐδωλίων ἐμβαδοῦ, ἀφ' οὗ ἀφαιρεθῇ τὸ πλάτος τοῦ διαζώματος, τὸ τῶν κλιμάκων, ὡς καὶ οἱ 15' πλάτους οἱ κατεχόμενοι ἐκατέρωθεν ὑπὸ τῶν δύο συρίγγων, ὑδροφόρων, ἐπὶ τῶν 12 κατωτέρων ἐδωλίων, θέλει εὐρεθῇ, διδομένης εἰς ἑκάστον θεατὴν θέσεως 15" πλάτους, καὶ ὄντος 2' 11" τοῦ βάθους τῶν ἐδωλίων (ἄνευ τῶν ὑποποδίων), ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ἀνέτως 5,300 θεατὰς.

Ἡ σκηνὴ ὑψοῦτο 4' ὑπεράνω τῆς ὀρχήστρας· μικρόν μόνον μέρος σώζεται τοῦ προσκηνίου, ἐκ μεγάλων πλακῶν μαρμαρίου συγκείμενον· κοινωνεῖ δὲ ἡ σκηνὴ μετὰ τῆς ὀρχήστρας, διὰ δύο μερῶν κλιμάκων, πλάτους 3' 11", καὶ ἔχουσα ἐπίσης ἀνά 4 βαθμίδας, ὕψους 1'. Αἱ κλίμακες αὗται καίενται ἀπέναντι τῶν δύο πλαγίων θυρῶν τοῦ ὀπισθοῦ μέρους τῆς σκηνῆς, σώζεται δ' ἐξ αὐτῶν μόνη ἡ ἀριστερὰ (πρὸς τὴν θεατὴν). Ἀπὸ τῶν κλιμάκων τούτων τὸ προσκηνίον προέχει κατὰ 2' ὑπὲρ τὰ παρασκήνια.

Ὅπισθεν τοῦ τοίχου τοῦ προσκηνίου, καὶ πλησιέστατα αὐτοῦ, φαίνονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἑπτὰ ὁπαὶ τετράγωνοι, ἑξ ὧν ἡ μεσαιτάτη, μεγαλητέρα τῶν ἄλλων, εἶναι εἵσοδος μικροῦ ὑπογείου. Φρονῶ ὅτι αἱ ὁπαὶ αὗται ὁποῖαι εὐρίσκονται καὶ εἰς ἄλλα θέατρα, ὡς τὸ τῆς Πομπηίας, σχέσιν εἶχον πρὸς μηχανὴν τινα χρησίμην εἰς τὴν κατάβασιν τῆς ἀνταίας. Ἴσως δ' εἰσέρχοντο εἰς αὐτὰς ξύλινοι στῆλαι, φέρουσαι τὸ ἐπίσης ξύλινον λαγείον, ὥστε νὰ μὲν διαστήματι δι' οὗ νὰ διέρχεται τὸ παραπάτασμα. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ μετασκηνίου φαίνονται σήμερον ἔτι τακτικώτατα διατεθειμένα αἱ ὁπαὶ ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ δοκοὶ τοῦ ἐδάφους τούτου. Ἀγνοῶ δ' ἂν ὁ κατὰ μέσον λάκκος ἐχρησίμευσεν εἰς ἐν τῶν ἀναπισμάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἐνεφανίζοντο αἱ σκιαί καὶ οἱ καταχθόνιοι θεοί.

Στηλοβάτης πλάτους 2 μέτρων ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τοῦ μετασκηνίου, ἐν γραμμῇ διατεταγμένη, κυμάτιον δὲ μαρμαρίου παρακολουθεῖ τὸ περίγραμμα τοῦ στηλοβάτου τούτου, καὶ διατηρεῖται

Θέατρον Ἡρώδου.

καθ' ὅλα τὰ μέρη τὰ σημειούμενα ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ διπλῆς γραμμῆς. Λίθος ἀνέκων εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ βήθρου τούτου φέρει τύπον στρογγύλον μικροῦ κίονος, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι τὸ μετασκήνιον ἐκοσμεῖτο διὰ περιστηλίου, οὗ οἱ κίονες ἔκειντο οὐχὶ εἰς ἴσας ἀλλ' εἰς συμμετρους ἀποστάσεις. Ἀνωθεν τῶν θυρῶν καὶ τῶν παστάδων τοῦ μετασκηρίου, γραμμὴ μεγάλων ὀπῶν εἰς τὸν τοῖχον, δεικνύει τὴν θέσιν τῆς στέγης τοῦ περιστηλίου τούτου, ἥς ἡ γραμμὴ ἦν βεβαίως ἐπίσης τετμημένη ὡς ἡ τῆς βάσεως.

Αἱ θολωταὶ πάροδοι πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἐκχθρίσθησαν ἐκπτέρωθεν. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐξωτερικοῦ δωματίου τῆς εἰσόδου τέσσαρες βαθμίδες κατιῶσαι ἀγούσιν εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς πάροδου, ἀφ' οὗ τρεῖς ἄλλαι βαθμίδες κατέρχονται,

πρὸς τὴν σύριγγα τὴν ἀνοιγομένην ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας.

Ὁ τοῖχος τῆς σύριγγος ταύτης στολίζεται ὑπὸ δύο ὀρθοστατῶν μαρμαρίνων, καὶ τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς ἔχει τετράγωνον παστάδα, ὑπὸ τὴν ὁποίαν εὐρέθη, εἰς τὴν δυτικὴν πάροδον, μέγας ἀνδριὰς χλαμυδοφόρος, ἐργασίας ῥωμαϊκῆς, ἀριστα διατηρημένος, πλὴν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἐνός βραχίονος. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὑπάρχει κόσμημά τι, ὃπερ φαίνεται ἀποτυποῦν κιβώτιον μετὰ κλειθροῦ. Εἶναι ἄρα γε σύμβολον τοῦ ἀξιώματος ταμίου ἢ θησαυροφύλακος; Ὁ ἀνδριὰς οὗτος φαίνεται ὅτι δὲν ἐρρίθη ἐκεῖ κατὰ τὸν χρόνον τῆς καταστροφῆς τοῦ θεάτρου, ἀλλ' ὡς ἂν ἐναπετέθη ἐπίτηδες μετὰ τὸ συμβᾶν, διότι εὐρέθη ἔχων τοὺς πόδας ἐστηριγμένους ἀκριβῶς πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ οἰκοδομήματος.

ἀπ' οὗ εἶχεν ἤδη ἀφαιρεθῆ ἡ μαρμαρίνη αὐτοῦ ἐπὶ στρωσίς. Εἰς δὲ τὴν ἀντικειμένην πάροδον, ὑπὸ τὴν ἀντιστοιχοῦσαν παττάδα, εὐρέθη μόνον ἐν βάθρον ἀγάλματος, ἀλλ' ἀνευ κοσμημάτων ἢ ἐπιγραφῆς.

Ἰχνη τινὰ κοσμημάτων, φαινόμενα εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι μόνον τὸ κατώτερον ἡμισυ τοῦ τοίχου ἦτον ἐστρωμένον διὰ μαρμάρων, ἡ δὲ λοιπὴ οἰκοδομὴ ἐκαλύπτετο μόνον δι' ἀβεστοκονιάματος.

Τέλος ὁ ἐξώθεν τοίχος τοῦ κτιρίου κοσμεῖται καὶ ὑποστηρίζεται ὑπὸ συστήματος τινὸς ἀντηρίδων, αἵτινες φαίνεται ὅτι εἶναι ἐν ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων ὅλων τῶν μερῶν τῆς οἰκοδομῆς.

Αἱ βάσεις τῶν οἰκοδομῶν τῶν ὀπίσθεν τοῦ μετασκηνίου, φαινόμεναι εἰς τὸ ἐδάφος, δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι, ὥς οὐδὲ ὁ τοίχος, ὅστις πιθανῶς περιέκλειεν ὡς περίβολος τὴν ὅλην οἰκοδομήν.

Φαίνεται ὅτι μέγα μέρος τοῦ θεάτρου ἦν ἐσωτερικῶς ἐπεστρωμένον διὰ μαρμάρων, τοῦλάχιστον μέχρι τινὸς καθ' ὕψος. Πολλοὶ τῆς οἰκοδομῆς εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ, σώζονται πλάκες εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν θεῶν. Ἐντὸς δὲ ἦν μεστὸν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων, διότι ἀνεκαλύφθησαν ἐν αὐτῷ πολλὰ τεμάχια γογγύλων λίθων. Μέγα δὲ κιονόκρανον ῥωμαϊκόν, εὐρεθὲν οὐ μακρὰν τοῦ θεάτρου, ἀνῆλκε πιθανῶς εἰς αὐτοῦ τὸν ἀρχιτεκτονικὸν κόσμον.

Ἄξιον μεγάλης σημειώσεως εἶναι ἡ ἀνατκαφεῖσα μέλαινα τέφρα, τὰ ἀπηνθρῆκωμένα ξύλα, ὁ σίδηρος καὶ ὁ χαλκὸς μεμιγμένα μετὰ λίθων καὶ συντριμμάτων παντοειδῶν, οἱ παρμεγέθεις ἥλοι, ἔχοντες μῆκος πλέον τοῦ ἐνὸς ποδός, καὶ πολλοὶ κέραμαι, πηχεῖς ἄρα καὶ στερεοί. Πάντα ταῦτα, καλύπτοντα τὰς σχεδὸν ἀποτετεφρωμένας βαθμίδας τοῦ κοίλου, φαίνονται ἀποδεικνύοντα ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς, ὅτι τῆς οἰκοδομῆς ταύτης ὅλα τὰ ἐμπρήσιμα μέρη ἐγένοντο παρὰ πάλαι μεγίστης πυρκαϊᾶς, χωρὶς ἑκτοτε νὰ γίνῃ τις ἐνταῦθα ἀνασκαφή· προσέτι δ' ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο, καίτοι εὐρύτατον, ἔχον 218' ἑκτασιν, ἦν ὅμως ὑπωρόφιον. Ὁ Πλυσανίας καλεῖ αὐτὸ Ἠδαῖον, καὶ ἡ ἐπωνυμία αὕτη δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ ἢ εἰς οἰκοδομὴν ὑπωρόφιον (α). Ὁ Σουΐδας λέγει αὐταῖς λέξεσιν· «Ἡρώδης κατεσκευάσατο Ἀθηναίσις Θέατρον ὑπωρόφιον», ὅπερ βεβαίως δὲν ἐννοεῖ τὸ μόνον τὴν σκηνὴν ἔχον κακαλυμμένην. Ὁ δὲ Φιλόστρατος (ἐν Βίῳ Σοφιστ. Β'. I, 8) ἀναφέρει ταῦτα· «ἀνέθηκεν Ἡρώδης τὸ ἐπὶ Πηγίλλῃ Θέατρον κέδρου ξυμβὰς τὴν ὁροφὴν».

Ἄλλως τε δὲ τὰ μέρη τοῦ κοίλου μέχρις ὧν εὐρέθησαν προφανῆ ἰχνη πυρκαϊᾶς, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ὁροφή ἐξετείνετο πολὺ ἐπέκεινα τῆς σκηνῆς· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐδάφους οὐδὲν ἰχνη κίωνων εὐρέθη, οἷτινες νὰ ἐστήριζον αὐτῆς τὴν παρέκτασιν. Ὁ χυτὸς σίδηρος, ὅστις ἄλλοτε μὲν εὐρέθη μεμιγμένος μετὰ κε-

ράμων, μεθ' ὕλῃν ὑελωμένων, μεθ' ἥλων, ἄλλοτε δὲ φέρει τὸν τύπον τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἰδίως τῶν τεμαχίων ξύλου μεθ' ὧν εὐρέθη εἰς ἐπαφὴν ὅτε ἐκαίετο, ἦν βεβαίως ὁ τῶν ἰσχυρῶν σιδηρῶν δοκῶν αἵτινες συνέδεον καὶ ἐνίσχυνον τὰ διάφορα μέρη τῆς γιγαντιαίας ταύτης ὁροφῆς.

Τινὲς ἐθεώρησαν ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ὁροφή δὲν ἐξετείνετο ἐφ' ὅλου τοῦ κοίλου τὴν εὐρεσιν μικροῦ αὐλακος, ἔχοντος 2' βάθος καὶ 1' 3" πλάτος, καὶ ἐκτεινομένου ὑπὸ τὴν ὀρχήστραν εἰς 1 ποδὸς ἀποστασιν ἀπὸ τοῦ κατωτέρου ἐδωλίου τοῦ κοίλου, ἡμικυκλικῶς καθ' ὅλον τοῦ ἐδωλίου τούτου τὸ μήκος. Αἱ πλευραὶ τοῦ αὐλακος τούτου εἰσὶν ἐκ κεράμου, ἄνωθεν δὲ καλύπτεται διὰ πλακῶν μαρμάρων, ὡς καὶ σύμπασα ἡ ὀρχήστρα. Δύο τῶν πλακῶν τούτων εἶχον καὶ διατηροῦσι μεγάλους κρίκους χαλκοῦς, χρησιμεύοντας εἰς τὸ ν' ἀνεγείρῃσιν αὐτούς, πρὸς ἀνοξίν καὶ πιθανῶς πρὸς καθαρισμόν τοῦ αὐλακος. Ἰππετέθη λοιπὸν ὅτι ὁ αὐλαξ οὗτος, προορισμένος ὡς νὰ δέχεται τὸ βέτιον ὕδωρ, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὀρχήστρα δὲν ἦτο κακαλυμμένη. Ἀλλὰ ὡς αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐντελῶς κακαλυμμένος ἄνωθεν, εἶχε βεβαίως ἄλλον σκοπόν, καὶ πιστεύω μᾶλλον ὅτι ἐχρησίμευεν εἰς τὸ νὰ δέχεται καὶ ἀπορροᾷ τὸ ὑπογείως κατασταλάζον ὕδωρ ἐκ τοῦ λόφου ἐφ' οὗ ἔκειντο τὰ ἐδωλικά.

Ἐν τούτοις ἐκ τῶν προειρημένων ἐνδείξεων γίνεται πρόδηλον, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐγένετο παρὰ πάλαι τοῦ πυρός, ἐνῶ εἰσέτι ἐχρησίμευεν ὡς θέατρον, ἡ εἶχε τοῦλάχιστον τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ σχῆμα. Οἰκίσκων ἀφανῶν θεμέλια καὶ μεγάλοι πίθοι πρὸς διατήρησιν σίτου καὶ ἐλαίου, εὐρεθέντα εἰς τὰ διάφορα στρώματα τῶν ἐπισωρευθέντων χωμάτων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, ἄλλεπάλληλοι γενεαὶ ἀνθρώπων κατώκησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ συντριμμάτων τῶν σωρευθέντων ἐντὸς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν αἰώνων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀνασκαφέντων συντριμμάτων, ἐν ἰδίᾳ ἀντικείμενον εἶναι ἄξιον μνείας ἰδιαίτερας· εἶναι δὲ τοῦτο μέγιστος σωρὸς κογχυλίων ὁμοειδῶν, κατεχόντων περὶ τὰ μέσα τοῦ ἡμικυκλίου βάθος πολλῶν ποδῶν, καὶ ἀποτελούντων κατὰ τοὺς γενομένους ὑπολογισμούς, ὄγκον περίπου 1,000 κυβικῶν μέτρων. Ἡ παρουσία τῶν θαλασσίων τούτων προϊόντων, καὶ ἡ συσσώρευσις αὐτῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ἄλλην νομίζω, ἐξήγησιν δὲν ἐπιδέχεται, ἢ ὅτι μετὰ τὴν πρῶτην τοῦ θεάτρου καταστροφὴν, ἰδρῦθη ἐντὸς τοῦ ἐγκαταλειμμένου αὐτοῦ ἐμβαδοῦ ἐργοστάσιόν τι ποιοῦμενον αὐτῶν χρήσιν, καὶ ἐπὶ μακρὸν διατηρηθὲν χρόνον, ὥστε νὰ σωρευθῇ αὐτῶν τόσον μέγας καὶ ἀκατανόητος ἀριθμὸς. Τὰ κογχύλια ταῦτα εἰσὶ τοῦ γένους τῶν κεφαλοπόδων, Τάξ. Γ', γαστεροπόδων, οἰκογ. 5, Στεροβραγχίων, Φυλ. 1, αὐλακοφόρων, Leunis, Hist. nat. T. I, Zool. 1844. (Murex Brundaris τοῦ Λινναίου), ἔχουσι δὲ βρώσιμον τὸ ζώον, ὅπερ εὐρέθη εἰσέτι ἐν τισι τῶν κογχυλίων τούτων. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἱταλοὶ τὰ τρώγουσι μέχρι τοῦδε. Ἀλλ', ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἡ πε-

(α) Εἰς πολλὰς τῶν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ εὐρεθεισῶν κεράμων ὑπάρχει ἐπιστεφωμένον μονόγραμμα συνδόν τὰ γράμματα Η, Ρ καὶ Θ, σημαίνον δὲ πιθανότατα «Θέατρον Ἡρώδου».

ρίστασις αὕτη δὲν δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν μεγίστην ποσότητα τῶν εὐρεθέντων ἐν μέσῳ τοῦ θεάτρου ὁστράκων, διότι τότε ἔπρεπε νὰ τρέφονται ἀποκλειστικῶς ἐξ αὐτῶν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἐπὶ πλείστους ἐνιαυτούς, καθόσον μάλιστα εἰς τὸν σωρὸν τοῦτον οὐδὲν ἄλλο λείψνον ἐδωδίου ὕλης εὐρέθη, καὶ ὅλοι, ὡς ἐκ συστήματος, ἀπ' οὗ τὰ ἔτρωγον, νὰ ἐπώρουν ἐνταῦθα τὰ ὁστράκα.

Ἀλλὰ τεχνουργεῖα τοιούτων θαλασσίων προϊόντων ποιούμενα χρῆσιν, ὀνομαστά δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἦσαν τὰ τῆς πορφύρας. Τὸ δ' ὁστράκον τὸ παράγον αὐτὴν, ἦν κατὰ τῶν φυσιογράφων τὴν γνώμην, τῆς αὐτῆς οἰκογενείας τῶν *Στηθοβραγχίων*, ἰδίαν ἀποτελοῦν φυλὴν τὴν τῶν *Πορφυροφόρων*· καὶ κατὰ τοὺς μὲν εἶναι τὸ κελούμενον *Purpurea Patula*, κατὰ τοὺς δὲ *Ianthina* (ἡ κοινὴ τοῦ Λινναίου) ἐκ τῆς φυλῆς τῶν *Τραχοειδῶν*, τὸ ὁστράκον τὸ περιέχον τὸ ζωῦφιον τῆς Πορφύρας. Οὐδέλως ἔχων τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ λύσω τὸ ζήτημα, ἀπατάθην εἰς πηγὴν ἀξιόχρεων, τὸν ἐκ Μονάχου σοφὸν καθηγητὴν Κ. Ρόθ (α), ὅστις διατρέχων ἐσχάτως τὴν Συρίαν ἀνεζήτησε τὰ ὁστράκα τῆς πορφύρας. Ὁ Κ. Ρόθ εὐπρεστήθη νὰ μοι πέμψῃ δύο εἶδη κογχυλῶν, ἐξ ὧν παρήγαγεν ὠρεῖον πορφυροῦν χρῶμα. Τὸ ἑτερον τῶν εἰδῶν τούτων ἰδίως, ὡς μοι ἔγραψεν, ἀφθονον ἐν Τύρῳ, τῇ κλασικῇ τῆς πορφύρας πατρίδι, εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ *Murex trunculus*, καὶ σχεδὸν οὐδὲλως διαφέρει τῶν ἐν τῷ Θεάτρῳ εὐρεθέντων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ πάλαι, ἐκτὸς τῆς Τύρου, ἡ πορφυρά ἠλιεύετο καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐξαιρέτως εἰς Λακωνίαν. Αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀναφέρονται ἰδίως ὡς ἔχουσαι τοιαῦτα τεχνουργεῖα, ἀλλ' οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μνημονεύουσι τῶν τεχνουργείων τῶν Θεῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

Ὀλίγα καὶ δευτερεύοντα εἰσὶ τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ Θεάτρου μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὸ κατώτερον μέρος εὐρέθησαν τμήματα ἡρωτικισμένη, καὶ ὁκτὼ ἀμφοροὶ κεφαλῇ ἀγαλμάτων, ἅτινα πιθανῶς ἐστόλιζον τὰς πιαστάδας τοῦ μετασκηνίου. Πάντα δ' ὅσα ἀνεσκάφησαν ἐντὸς τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων τῶν ἐρειπίων, φαίνονται καταπετόντα ἢ ῥιπθέντα ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐκτὸς ἴσως μιᾶς γυναικείας κεφαλῆς μετριωτάτης· μὲν ἐργασίας, φυσιογνωμίας ὅμως ἐμφαντικωτάτης, ἥτις δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὡς παριστώσα τὴν Ῥηγίλλαν, σύζυγον τοῦ Ἡρώδου, καὶ πεισῶσα ἐκ τῆς ἀνωτέρας τοῦ κοίλου στοᾶς. Ὁμοίως κεφαλὴ νεανίου, ἐργασίας ἔτι μετριωτέρας, οὗ ἡ φυσιογνωμία δείκνυσιν ἐντελὴ νοημοσύνης ἑλλειψιν, δυνατόν νὰ παριστᾷ τὸν Ἀττικὸν υἱὸν τοῦ Ἡρώδου, α ὃς τῷ πατρὶ διαδέχεται, κατὰ τοὺς συγχρόνους ιστορικούς, ὡς ἡλιθιώδης καὶ δυσγράμματος καὶ παχὺς τὴν μὴν μὴν.

(α) Πρὸ τινῶν μνημῶν ἐν τοῖς ἐρήμοις τῆς Συρίας ἀποβλήσαντα, ὅμοια τῆς ἀρροσώσεως τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης, καὶ πρὸς μεγίστην ζνμίαν αὐτῆς.

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας, καὶ ἐπιγραφαὶ τινες, ὧν οὐδεμία, κατ' ἐμέ, ἀνήκει εἰς τὸ Θεάτρον.

Τοιαῦτα εἶναι αἱ σημειώσεις ἃς ἐν παρόδῳ ἔλαβον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων· ἐλπίζω δὲ ὅτι ἡ σπουδαίτης αὐτῶν θέλει προκαλέσει ταχέως τὴν προσοχὴν ἐμπείρων ἀρχαιολόγων καὶ ἀρχιτεκτόνων, οἵτινες ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν ἀκριβὴ περιγραφὴν καὶ σχεδιογραφίαν τοῦ ἀξιολόγου τούτου μνημείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—οοο—

Ο ΓΕΡΟΣΤΑΘΗΣ, ἡ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας μετὰ εἰκονογραφίαν, ὑπὸ ΛΕΟΝΤΟΣ ΜΕΛΑ. Μέρ. Α', Β', καὶ Γ'. Ἐν Ἀθήναις, 1858. Εἰς μέγα 8ον, σελ. 576.

Ὅς τις παρακολουθεῖ μετὰ τινος ἐπιστάσεως τὴν πορείαν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, χαίρει βεβαίως ὅσας μεταξὺ τῆς πυκνοτάτης φάλαγγος τῶν ἀλφαριθμητικῶν καὶ γραμματικῶν καὶ χρηστομαθειῶν καὶ τῶν ἄλλων Κορομηλαίων ἐκδόσεων, καὶ τῆς φάλαγγος τῶν ποιήσεων καὶ τῶν τερπνῶν πονημάτων, ἀναβλαστάνη που βιβλίον ἐμβριθέστερον, καὶ μάλιστα βιβλίον σκοπὸν ἔχον τὴν παιδαγωγίαν. Ὁ παῖς μανθάνει νὰ ἀνγκινώσῃ, νὰ γράψῃ, νὰ ἀριθμῇ, προδιβάλλεται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τὸ Γυμνάσιον, πολλάκις δὲ καὶ στέρει τὴν κεφαλὴν διὰ θαρῶν διδάκτορος, καὶ ὅμως εἰ μὴ εὐτύχησῃ (καὶ εὐάριθμοι οἱ ἐξ ἡμῶν εὐτυχίσαντες) νὰ ἀνατραφῇ ὑπὸ γονέων εἰδότην τὸ τιμᾶν πρὸ τῶν γραμμάτων τὴν χρηστότητα, πρὸ τῆς σοφίας τοῦ νοῦ τὴν σοφίαν τῆς ψυχῆς, οὐδένα ἔχει ἀσφαλὴ ὁδηγὸν κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ βίου αὐτοῦ, βήματα χαράσσοντα τὴν ὅλην ὁδὸν τῆς ἐπιλοιπῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Διὰ τοῦτο ἀπαντῶμεν θαυμάσαι ἀνδρας ἐπιστήμονας μὲν καὶ φιλολόγους καὶ νέους Λίγυπτιους ἱεροφάντορας, ἀμοίρους ὅμως τῆς ἀρετῆς ἐκείνης ἧς ἀνευ μοχθηρίαν ἐκάλει ὁ δαιμόνιος Πλάτων πᾶσαν τὴν ἄλλην μάθασιν. Ἀξιοὶ ἄρα οἴκτου οἱ γονεῖς ἐκαῖνοι, οἵτινες εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐξ ἰδιοτελείας παρασκευάζουσι διὰ τῶν γραμμάτων τοὺς υἱούς, ἐπιτηδεύουσιν εἰς τὸ νὰ διατρέξωσι τὸ στάδιον τοῦ κόσμου γινόμενοι εὐποροὶ· διότι, ἂν σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ πλοῦτος ἢ, ὅπως κοινῶς λέγομεν, ἡ ἀποκατάστασις, οἱ υἱοὶ αὐτῶν οὐδὲ γραμμάτων ἀνάγκην ἔχουσι, τῶν ἀμαθεστέρων ὄντων σήμερον καὶ τῶν μᾶλλον εὐπόρων. Καθ' ἐκάστην ἀκούομεν περὶ ἡμᾶς τοὺς πάντας παραπλανημένους ὅτι παρερθάρσαν οἱ χαρακτῆρες καὶ ἐξευτελίσθησαν αἱ συνειδήσεις· ἀλλὰ τίς ἄλλος ὁ πταίστης ἢ